

نگاهی تطبیقی به تربیت عقلانی در اندیشه امام خمینی (س) و جان دیوئی

نگاهی تطبیقی به تربیت عقلانی در اندیشه

امام خمینی (س) و جان دیوئی

ایاز کوه شکاف

(کارشناس ارشد تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران ۴)

سرشناسه : کوه شکاف، لیلا، ۱۳۴۹ -

عنوان و نام پدیدآور : نگاهی تطبیقی به تربیت عقلانی در اندیشه امام خمینی (س) و جان دیوئی / لیلا کوه شکاف .

مشخصات نشر : تهران: کتاب تربیت، ۱۳۹۶ .

مشخصات ظاهری : ۲۷۲ ص.: جدول .

شابک : ۱۵۰۰۰۰ ریال : ۷-۲۸-۸۵۱۹-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی : فیا

یادداشت : کتابنامه .

موضوع : خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸ . —

دیدگاه درباره آموزش و پرورش

موضوع : Khomeyni , Ruhollah, Leader and Founder of IRI — View on education

موضوع : دیوئی، جان، ۱۸۵۹ - ۱۹۵۲ م. — دیدگاه درباره آموزش و پرورش

موضوع : Dewey, John — View on education

موضوع : عقل گرایی

موضوع : Rationalism

موضوع : عقل گرایی (سلام)

موضوع : Rationalism (Islam)

رده بندی کنگره : DSR ۱۵۷۴/۸۷۱۷۹۶ ۱۳۹۶

رده بندی دیویی : ۲۴۸۰/۵۵۹

شماره کتابشناسی ملی : ۴۹۷۹۱۲۹

عنوان: : نگاهی تطبیقی به تربیت عقلانی در اندیشه امام خمینی (س) و جان دیوئی

مولف: لیلا کوه شکاف

ویرایش و امور فنی: انتشارات کتاب تربیت

ویراستار علمی: دکتر مسلم ناظر حسین آبادی

نوبت چاپ : اول، ۱۳۹۶، قیمت ۱۵۰۰۰ تومان

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۷-۲۸-۸۵۱۹-۶۰۰-۹۷۸

کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص و محفوظ ناشر است .

آدرس: تهران - تقاطع خیابان ولیعصر (عج) و شهید بهشتی، خیابان شهید عبادی، پلاک ۱۵،

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۶	گفتار اول
۶	تعلیم و تربیت و تربیت عقلانی
۷	چیستی تربیت
۱۰	اهمیت تعلیم و تربیت
۱۳	مبانی تعلیم و تربیت
۱۴	هدف تربیتی
۱۵	اصول تربیتی
۱۶	روش تربیت
۲۶	اسلام و تعلیم و تربیت
۲۷	ویژگیهای تعلیم و تربیت اسلامی
۲۷	فطری بودن
۲۸	مستمر بودن
۲۹	فرامکانی بودن
۳۰	جامعیت داشتن
۳۱	ابعاد تعلیم و تربیت
۳۱	تربیت جسمانی
۳۴	تربیت اقتصادی
۳۶	تربیت سیاسی
۳۷	تربیت اجتماعی
۳۸	تربیت دینی
۴۰	تربیت عقلانی
۴۱	عقل و تربیت عقلانی
۴۱	تعریف عقل
۴۳	جایگاه و ارزش و اهمیت عقل

- ۴۶..... ویژگیهای عقل
- ۴۶..... ۱- عقل باید غربال کننده باشد.
- ۴۶..... ۲- لزوم توأم بودن عقل و علم
- ۴۷..... ۳- آخر بینی
- ۴۷..... ۴- تأثیر ناپذیری از قضاوت دیگران
- ۴۷..... انواع عقل
- ۴۹..... عوامل سازنده عقل
- ۴۹..... ۱- فطرت
- ۴۹..... ۲- وراثت
- ۵۰..... ۳- علم و آموزش
- ۵۰..... ۴- بهداشت و تغذیه
- ۵۰..... روشهای پرورش عقل (عوامل رشد عقل)
- ۵۰..... ۱- علم آموزی
- ۵۱..... ۲- تفکر
- ۵۲..... ۳- ایمان و تقوا
- ۵۳..... ۴- تجربه
- ۵۳..... ۵- تدبیر
- ۵۴..... ۶- کنجکاوی و سؤال
- ۵۴..... موانع رشد عقل
- ۵۵..... عوامل تضعیف عقل:
- ۵۷..... واژه های معادل عقل
- ۵۸..... تربیت عقلانی
- ۵۹..... تربیت عقلانی در الگوهای غیراسلامی
- ۶۰..... تربیت عقلانی در الگوی اسلامی
- ۶۴..... اهمیت تربیت عقلانی
- ۶۶..... مبانی تربیت عقلانی در قرآن و روایات
- ۶۷..... الف) توحید
- ۷۰..... ب) فطرت

۷۳	ج) هدفدار بودن انسان
۷۴	د) اختیار
۷۵	ه) معرفت‌پذیری انسان
۷۶	اهداف تربیت عقلانی
۷۶	۱- معرفت نفس
۷۷	۲- بیدارسازی فطرت و عقل
۷۸	۳- ایجاد رغبت و شوق به طاعت و عبادت خدا
۷۸	پرورش محاسن و مکارم اخلاق
۷۹	۴- یادآ، امش درونی در زندگی
۷۹	صواب تربیت عقلانی
۷۹	۱- اصل مهرورزی و محبت در تربیت عقلانی
۸۰	۲- اصل تربیت از طریق عمل
۸۲	۳- اصل توجه به عوامل روانی در تربیت عقلانی
۸۳	۴- اصل تحریک عواطف مناسبی
۸۴	روش‌های تربیت عقلانی
۹۳	گفتار دوم
۹۳	تعلیم و تربیت در اندیشه امام خمینی (س)
۹۴	مقدمه
۹۵	شناخت
۹۸	شناخت جهان از دیدگاه امام خمینی (س)
۹۸	۱- حواس ظاهری
۹۸	۲- عقل و ادراکات عقلی
۹۸	۳- فطرت و بینش‌های فطری
۹۸	۵- رویاهای صادقانه
۹۸	۶- مکاشفات و شهود باطن
۹۹	۷- وحی و مکاتب انبیا
۱۰۰	۸- انسان‌شناسی (خودشناسی)
۱۰۷	مسائل اساسی در باب تربیت از دیدگاه امام (س)

عوامل مؤثر در تربیت از دیدگاه امام(س).....	۱۰۷
اراده.....	۱۰۷
تذکر.....	۱۰۸
تلقین.....	۱۰۹
تکرار و عادت.....	۱۱۰
مجالست و معاشرت.....	۱۱۱
کردار و عمل.....	۱۱۲
آموزش تربیتی.....	۱۱۲
روحیات و هیات.....	۱۱۳
آزادی انسان بر مبنای تربیتی.....	۱۱۳
اهمیت تربیت و ضرورت آن از دیدگاه امام خمینی(س).....	۱۱۴
تنزل روحی از تربیت نمدن.....	۱۱۵
تزکیه غایت بعثت.....	۱۱۵
آغاز تربیت از کودکی.....	۱۱۶
بشر و قابلیت تربیت.....	۱۱۷
گفتار سوم.....	۱۱۸
تعلیم و تربیت در اندیشه جان دیویی.....	۱۱۸
مقدمه.....	۱۱۹
مبانی فلسفی مکتب پراگماتیسم.....	۱۲۰
سردمداران پراگماتیسم.....	۱۲۹
جان دیویی.....	۱۳۰
اندیشه های تربیتی دیویی در آینه آثار.....	۱۳۴
اصول مهم تعلیم و تربیت از دیدگاه دیویی:.....	۱۳۷
نقش محوری تجربه در اندیشه تربیتی دیویی.....	۱۴۴
اهداف تعلیم و تربیت از دیدگاه دیویی.....	۱۴۹
دیدگاههای تربیتی دیویی را می توان چنین خلاصه کرد:.....	۱۵۱

- گفتار چهارم ۱۵۵
- مفهوم، هدف، اصول و روشهای تربیت عقلانی از دیدگاه امام خمینی (س) ۱۵۵
- عقل از دید امام خمینی (س) ۱۵۶
- مفهوم تربیت عقلانی در اندیشه حضرت امام خمینی (س) ۱۵۷
- مبانی تربیت عقلانی بر مبنای اندیشه امام خمینی (س) ۱۶۰
- عقل، ماهیت الهی به انسان است ۱۶۰
- عقل دارای ابعاد نظری و عملی است ۱۶۰
- عقل تربیت پذیر است ۱۶۱
- عقل، زمینه شکوفایی عقل است ۱۶۱
- عقل از علم جدا نشدنی است ۱۶۲
- کمال عقل بر غلبه عقل بر هوای نفس است ۱۶۲
- اهداف تربیت عقلانی از دیدگاه امام خمینی (س) ۱۶۳
- هدف غایی ۱۶۳
- اهداف جزئی تربیت عقلانی ۱۶۴
- علم ۱۶۴
- ایمان ۱۶۵
- عمل ۱۶۵
- تعقل و تفکر ۱۶۶
- اصول تربیت عقلانی از دیدگاه امام خمینی (س) ۱۶۷
- اصل کاربرد روشهای منطقی به عنوان قانونی برای تفکر ۱۶۷
- اصل تلازم عقل و علم ۱۶۸
- اصل تقدم تزکیه بر تعلیم ۱۶۹
- اصل آزادی و اختیار ۱۶۹
- اصل تزکیه بر اصلاح خود ۱۷۱
- اصل تداوم تربیت ۱۷۲
- اصل تکرار و تلقین ۱۷۳
- اصل جهت دار بودن تربیت ۱۷۴
- اصل دوری از تکبر ۱۷۵

- ۱۷۶ اصل جامعیت:
- ۱۷۷ روشهای تربیت عقلانی از دیدگاه امام خمینی (س)
- ۱۷۷ روش تفکر
- ۱۷۸ روش محبت و امید
- ۱۷۹ روش تشویق و تنبیه:
- ۱۸۰ روش پادشاهی
- ۱۸۱ روش تکرار و تلقین
- ۱۸۲ روش توبه
- ۱۸۳ روش دعا
- ۱۸۴ روش علم آموزی
- ۱۸۴ علم از دیدگاه امام خمینی (س)
- ۱۸۶ روش تزکیه نفس
- ۱۸۷ تأثیر تزکیه نفس بر عقل
- ۱۸۹ گفتار پنجم
- ۱۸۹ مفهوم، هدف، اصول و روشهای تربیت عقلانی از دیدگاه جان دیوینی
- ۱۹۰ مفهوم تربیت عقلانی از دیدگاه جان دیوینی
- ۱۹۵ هدف های تعلیم و تربیت از دیدگاه جان دیوینی
- ۲۰۸ اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه جان دیوینی
- ۲۰۹ در آثار تربیتی دیوینی از قبیل :
- ۲۰۹ اصل انضباط
- ۲۱۰ اصل تفکر
- ۲۱۲ اصل ادامه یا استمرار
- ۲۱۵ اصل تاثیر متقابل
- ۲۱۷ رابطه دو اصل تداوم و تاثیر متقابل
- ۲۱۷ اصل کنترل اجتماعی
- ۲۲۰ اصل آزادی
- ۲۲۲ اصل مربوط به هدف
- ۲۲۳ اصول مربوط به سازمان مواد درسی

۲۲۳	 اصول مشترک در نظام های تعلیم و تربیت از نظر دیویی
۲۲۴	 روش تربیت عقلانی از دیدگاه جان دیویی
۲۳۱	 گفتار ششم
۲۳۱	 وجوه اشتراک و افتراق نظرات امام خمینی (س) و جان دیویی در مورد تربیت عقلانی
۲۳۲	 وجوه اشتراک نظرات امام خمینی (س) و جان دیویی در مورد تربیت عقلانی
۲۳۳	 جدول ۱: وجوه اشتراک در دیدگاه امام خمینی (س) و دیویی
۲۳۳	 وجوه افتراق نظرات امام خمینی (س) و جان دیویی در مورد تربیت عقلانی
۲۳۳	 وجوه افتراق در مبانی فلسفی تربیت عقلانی
۲۳۷	 وجوه افتراق در مفهوم تربیت عقلانی
۲۳۸	 مفهوم تربیت عقلانی در اندیشه امام خمینی (س)
۲۳۹	 جدول ۲- وجوه افتراق در تعریف تربیت عقلانی در اندیشه امام خمینی (س) و جان دیویی
۲۳۹	 وجوه افتراق در اهداف تربیت عقلانی
۲۴۱	 جدول ۴- وجوه افتراق در اهداف تربیت عقلانی در اندیشه امام خمینی (س) و جان دیویی
۲۴۱	 وجوه افتراق در اصول تربیت عقلانی
۲۴۵	 جدول ۵- وجوه افتراق اصول تربیت عقلانی در اندیشه امام خمینی (س) و جان دیویی
۲۴۶	 وجوه افتراق در روشهای تربیت عقلانی
۲۴۷	 جدول ۶- وجوه افتراق روش های تربیت عقلانی در اندیشه امام خمینی (س) و جان دیویی
۲۴۸	 فرجام سخن
۲۵۱	 جدول ۷- وجوه افتراق دیدگاه تربیت عقلانی در اندیشه امام خمینی (س) و جان دیویی
۲۵۲	 منابع

پیشگفتار

"بشر تنها با تعلیم و تربیت آدم تواند شد و آدمی چیزی جز آنچه تعلیم و تربیت از او می سازد نیست" این جمله مشهور ایمانوئل کانت خود بیانگر اهمیت تعلیم و تربیت در سعادت و کمال افراد است. یعنی آدمیزاده باید تربیت ببیند تا به کمالی که شایسته او است نائل گردد. در غیر این صورت یا به کمال نمی رسد و یا هرگز به آن نرسد، با صرف وقت بسیار بیشتر (شکوهی ۱۳۹۳). هدف از تربیت آن است نه آدمی به در منزل سعادت برسد و کسب سعادت‌مندی از طریق تامل و تعقل میسر شود. بر روی بر تاریخ و مسیر زندگانی بشر با تمدن‌هایی مواجه می شویم که دچار سقوط و افلاس شده اند، ویل دورانت علت اساسی آن را بر بیراهه رفتن جوامع و انحطاط اخلاقی آنان می داند (ویل دورانت، ترجمه زریاب خوبی، ۱۳۹۰، ص ۲۴۷). تمامی مکاتب الهی و دینی این اصل را پذیرفته اند که در صورتی می توان به جامعه، نظم و ثبات بخشید که حقوق و تکالیفی که برای انسانها در نظر گرفته شده است به خوبی مورد عمل قرار گیرد که این مهم تنها در سایه تربیت صحیح محقق خواهد شد. تربیت صحیح در هر جامعه ای موجب پرورش انسانهایی می شود که تنها به فکر خود نیستند، بلکه به آرمانهای والایی فکر می کنند تا جامعه ای مستقل و آزاد و حکومتی عادلانه داشته باشند. تربیت در مفهوم عام آن، شامل جنبه های گوناگون جسمانی، روانی، عاطفی، عقلانی، اجتماعی، اخلاقی و دینی است و هریک از این ابعاد به لحاظ روانشناختی و تربیتی در زندگی انسان اهمیت فراوان دارد (شریعتمداری، ۱۳۹۴، صص ۱۹۱-۱۹۲). یکی از ابعاد اساسی و مهم وجود انسان که در برنامه ریزی های تربیتی به نحوی مورد نظر قرار می گیرد، بعد عقلانی اوست. "انسان به عنوان موجودی که می تواند از رفتار خود آگاه باشد و از نیروی تفکر نیز برخوردار است، در حد وسیع تحت نفوذ

جنبه عقلانی شخصیت خود قرار دارد (شریعتمداری، ۱۳۹۴، ص ۴۹). از نظر صاحب‌نظران تعلیم و تربیت پیشرفته، تفکر محور آموزش و پرورش است و روشها و برنامه های آموزش باید مبتنی بر جریان تفکر باشد و هر روش و برنامه ای که بهتر از روش های دیگر کودک را به تفکر وادار کند با ارزش تر است (دیوئی، ترجمه شریعتمداری، ۱۳۳۹؛ به نقل از صفایی مقدم و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۲۴).

از آنجائیکه که عقل قابل تربیت و تقویت و تکامل است، هر انسانی می تواند به عقل خویش بیفزاید و آن را کاملتر گرداند. با این وجود، بعد عقلانی که به عنوان یک استعداد در وجود آدمی نهاده شده است، به خودی خود شکوفا نمی گردد، بلکه برای نمودن نزل سعادت و راه تکامل نیاز به هدایت و تربیت دارد. و اینجاست که تربیت علاوه به معنی ایجاد شرایط مناسب برای پرورش قوه تفکر انسان در ارتباط با او، در درن، وهستی، در بیرون، ضرورت پیدا می کند (ملکی، ۱۳۸۹، ص ۲۵۴). تربیت عقلانی شالوده دیگر انواع تربیت به شمار می رود چراکه شرط توفیق تربیت در سایر جنبه ها مانند بعد عاطفی، اخلاقی و اجتماعی انسان معطوف به تربیت عقلانی است. بدون تدبیر تربیت عقلانی در تربیت مطلوب سایر جنبه های وجودی انسان نقش اساسی را ایفا می نماید؛ همچنین برای تربیت بعد الهی و معنوی انسان نیز تربیت عقلانی وی همت گماشت. مکاتب و به مثابه آن اندیشمندان تربیتی هر یک با روش خاص خود به بیان اهمیت این بعد از تربیت پرداخته اند؛ نخستین فیلسوفی که انسان را حیوان ناطق توصیف کرد ارسطو بود. از نظر او در انسان سه عامل سرشت، عادت و عقل وجود دارد و نیکبختی انسان در هماهنگی این سه جنبه است و از آنجا که میان این سه، عقل برترین است پس کمال انسان در آن است که عقل، رهبر سرشت

وی گردد (نقیب زاده، ۱۳۸۶، ص ۶۱). لذا می توان این پیش بینی را داشت که چالش های قرن بیست و یکم چالش هایی از اساس تازه و بی سابقه نخواهد بود؛ و مشکلات و حوزه های گفتگو و چالش، تقریباً همان هایی است که در قرون گذشته وجود داشته است، اما با تفاوت هایی در زاویه ورود به مباحث، امروزه مجدداً مطاخ می شود. اگر پرسیده شود اصلی ترین نقاط این چالشِ تئوریک، که در حوزه نظر، و در حوزه عمل، که دغدغه همه ادیان بوده و خواهد بود، چیست؟ باید گفت، نقطه ای که می توان آن را در حوزه نظر، عقلانیت، و در حوزه عمل و حقوق اجتماعی، انسانیت، حریم کرد. آری این مکاتب باید در آموزه های خود، در برابر این دو پرسش اساسی پاسخی شفاف ارائه دهند و نسبت خود را با این مسائل مشخص کنند؛ یعنی اثبات شود که دکترین آن مکتب در حوزه نظر عقلانی است؛ و روشن نماید و احراز کند که در حوزه عمل، بالاخص انسانیت، آموزه های آن مکتب، انسانی است و در شأن بشریت می باشد و تعریف درستی از انسانیت ارائه می کند. چراکه ممکن است این سؤالات برای انسان به حدی برسد که به یک بحران فکری مبدل گردد. سؤال از اینکه کدام روش زندگی درست تر است؟ کدام روش انسانی تر است؟ کدام روش معقول تر است؟ آیا این چند روش زندگی و متفاوت از هم تضاد دارند یا خیر؟ و آیا من در عین حال می توانم به دو سبک زندگی کنم؟ آن وقت این تفاوت در تصمیم گیری از انتخاب نوع باب و نوع روابط اجتماعی و فرهنگی و روش زندگی و روش تربیتی و بطور کلی در تمام حوزه ها به وجود می آید. این دوگانگی در جوامع اسلامی نیز به وجود آمده که از آن تعبیر می کنند؛ به زندگی و تربیت، به روش غربی یا زندگی و تربیت به روش اسلامی. این مسئله آنقدر مهم است که نمی شود آنرا نادیده گرفت یا به آن

تجاهل کرد. این از آن دسته سؤالات مهمی است که باید به آن پاسخ داد؛ اما خیلی ها از آن عبور می کنند؛ اما به واقع باید به آن جواب دهند. اگر ملاک و قدرت تجزیه و تحلیل نداشته باشیم برای ارزشها آن وقت بحران حقانیت در حوزه نظر پیش می آید که کدام حق و کدام باطل است؟ درست و نادرست چیست؟ خوب و بد چیست؟ و هم در حوزه عمل بحران مشروعیت پیش می آید که چه کاری مشروع، و چه کاری نامشروع است. این تفاوت های معرفتی و فرهنگی است بین آنچه به عنوان غرب نامیده می شود و آنچه شرق نامیده می شود (اصلانی، ۳۹۰).

دیویی تربیت عقلانی را انتقال کنجکاوی کم و بیش تصادفی و اظهار نظر متفرقه را به گرایش های موش زانه و بزوهش محتاطانه و دقیق می داند که از طریق دو رویه ی مهم، یعنی علم و عمل امکان پذیر است. او معتقد است، که نمی توان برای تعلیم و تربیت هدف نهایی و مطلق در نظر گرفت، زیرا مغایر با پویایی، تغییر و تحول است. با این طرز فکر دیویی فقط دلیل برای کنترل و هدایت بشر در نظر گرفته است، و از نقش دین در هدایت عقل و تحکیم مبانی عقلانی دور افتاده است (دیویی، ۱۹۳۳، ص ۲۰). متأسفانه آنچه در نظام تعلیم و تربیت ما در حال حاضر رواج دارد این است که نظام تعلیم و تربیت ما در حال حاضر به جای اینکه در دانش آموز حس کنجکاوی و روح پرسشگری را تقویت کند و در برنامه ریزی های خود یک رویکرد مبتنی بر عقلانیت داشته باشند با توجه به اهداف، اسداف و روشهایی که دارد متعلم را بیشتر به این سمت و سو می برد که از روش عقلی تفکر خود کمتر استفاده کند. از طرفی شاید، در مقام سخن و نوشته، به میزان درخور توجهی از مباحث تربیتی امام، همان مباحثی باشد که دیگر فیلسوفان و

صاحب نظران مسلمان و احياناً برخی از اندیشمندان مکاتب نیز بر آن تأکید داشته اند؛ ولی وقتی که به جامعیت و شخصیت و انسجام فکری ایشان که این مطالب را عنوان می کند تأملی داشته باشیم - بالاخص در میزان باور داشت ها - و تأثیر این امور، در متن زندگی شخصی شان، در می یابیم که تفاوت های بسیاری بین ایشان و دیگر صاحب نظران مشهود است؛ ایشان در میدان عمل، آرمان ها و مبانی اندیشه خویش، قبل از آن که به دیگران توصیه ای داشته باشند، خود به کار می بستند و این گونه است که ایشان در هر دو بُعد فردی و اجتماعی فرهنگ، تأثیراتی عمیق بر دو ساحت فرهنگ اسلامی - ایرانی گذاشته اند. بنابراین با توجه به اینکه گفتار ارگان - این در نظام فرهنگی و تربیتی ما مطرح است و در نقطه مقابل جان دیویی در نظر تعدیم و تربیت تأثیرات فراوان دارند، و در کشور ما نیز تأثیراتی از اندیشه جان دیویی فلسفه غربی مشاهده می شود، بنابراین ضرورت مقایسه اندیشه های تربیتی هر دو از جمله حضرت امام خمینی (س) و جان دیویی در زمینه تربیت عقلانی به عنوان یک - غدغه پژوهشی در این کتاب مطرح شده است.